

Забезпечення протидії шахрайству

в сфері фінансових послуг

Д. С. Роговенко

кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та фінансового права юридичного факультету Київського університету ринкових відносин

Стаття присвячена актуальним питанням правового регулювання ринку фінансових послуг. Пропонується внести зміни до структури Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, а також прийняти відповідні нормативно-правові акти з метою забезпечення протидії шахрайству в цій сфері.

Ключові слова: фінансові послуги, фінансові установи, злочинність, протидія шахрайству.

Стаття посвящена актуальным вопросам правового регулирования рынка финансовых услуг. Автор предлагает внести изменения в структуру Государственной комиссии по регулированию рынков финансовых услуг Украины, а также принять соответствующие нормативно-правовые акты с целью обеспечения противодействия мошенничеству в этой сфере.

Ключевые слова: финансовые услуги, финансовые учреждения, преступность, противодействие мошенничеству.

The article is devoted to the current issues of legal regulation of the financial services market. The author proposes to make changes in the structure of the State commission for regulation of financial services of Ukraine and to adopt new legal acts to ensure that counter fraud in this sphere.

Keywords: financial services, financial institutions, crime, anti-fraud.

Світова фінансова криза вдарилася по економіці та фінансовій системі України. Падіння обсягів ВВП, зростання рівня безробіття в країні, девальвація національної валюти – це лише декілька наслідків фінансово-економічної кризи в Україні. На початку кризи особливо гостро відчувалась відсутність кредитних ресурсів у банківській системі держави.

Проте проблеми в банківській системі є лише верхівкою айсберга. Не менш критичною виглядає і ситуація на страховому ринку України, а також у секторі інших, небанківських, установ, у першу чергу в сфері діяльності кредитних спілок. При цьому великих збитків зазнають саме страхові організації. Адже на тлі падіння зборів страхових премій невпинно зростає кількість відмов у виплаті страхового відшкодування. До цього додається і неможливість дострокового зняття коштів з депозитних рахунків у «проблемних» банках, адже страховики на виконання вимог Закону України «Про страхування» зобов'язані розміщувати кошти страхових резервів також і на депозитних рахунках. У результаті навіть після визнання випадків страховими клієнти часто не можуть отримати належні кошти – саме внаслідок кризи в банківському секторі. Звичайно, фінансова криза стала для менеджерів та акціонерів страхових компаній зручною нагодою «списати» власні промахи в політиці компаній, до яких належать непродумані нарощування ризикованих страхових портфелів (у першу чергу за рахунок добровільного страхування автотранспорту та цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів), непродумане розширення регіональної мережі тощо. Нині це питання досліджується фахівцями у галузі економіки та фінансів.

Юристи мають звернути увагу на інші проблеми, без вирішення яких сектор фінансових послуг в Україні може зазнати суттєвих втрат. Важливим завданням держави у сфері фінансових послуг є боротьба з шахрайством. Передусім це стосується банківського сектору та страхування. Вирішення цієї проблеми вимагає комплексного підходу та застосування напрацьованих вчених різних галузей, у першу чергу теоретиків адміністративного та фінансового права В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, Л. К. Воронової, О. Ю. Грачової, Л. А. Савченко, В. К. Симоненко, Н. І. Хімичевої, С. О. Шохіна, О. А. Ялбулганова. Також, досліджуючи питання кримінально-правової боротьби з шахрайством, не можна не згадати про наукові роботи криміналістів Г. М. Борзенкова, В. О. Владімірова, Є. В. Ворошиліна, М. Й. Коржанського, П. С. Матишевського, Г. О. Мендельсона, Ю. В. Опалінського, М. І. Панова, А. А. Піонтковського, В. Я. Тація, А. М. Трайніна.

Статистика не має точних даних, скільки саме коштів отримують шахраї злочинним шляхом у сфері фінансових послуг. Пов'язано це в першу чергу з високою латентністю таких злочинів. Наприклад, за даними російських фахівців, латентність шахрайства у сфері страхування сягає 50 % [1, с. 35]. Злочини, що виявляються правоохоронними органами та самими фінансовими установами, зазвичай є незакінченими – злочинами на стадії замаху. Збитки, завдані шахрайством, оцінюються десятками, якщо не сотнями, мільйонів гривень. За підрахунками Європейського комітету зі страхування щорічні втрати від шахрайства у сфері страхування в Європі оцінюються у 8 млрд євро [2, с. 71]. Європейський банківський бізнес потерпає від шахрайства ще більше – за оцінками міжнародної аудитор-

ської компанії Price Waterhouse Coopers щорічний збиток банківського сектору в Європі сягає 33 млрд євро [2, с. 8].

Вражають розмаїття та кількість злочинних дій у сфері фінансових послуг. До них передусім належать злочини, передбачені ст. 190 Кримінального кодексу України (далі – КК України) (шахрайство) та ст. 222 КК України (шахрайство з фінансовими ресурсами) – найбільш «популярні» злочини у страховій та банківській сфері відповідно [3]. Разом з діями, що підпадають під кваліфікацію за вказаними статтями КК України, правопорушники зазвичай вчиняють низку інших злочинних діянь: фіктивне банкрутство, приховування стійкої фінансової неспроможності, підроблення документів та їх використання, явно неправдиве повідомлення про вчинення злочину (досить розповсюджене діяння при вчиненні шахрайства у страхуванні) тощо.

Змінюються технологія та почерк злочинів. Наприклад, у страхуванні життя дедалі більшого поширення набувають випадки, пов'язані з необґрунтованим отриманням страхової виплати через інвалідність. У більшості випадків схема виглядає таким чином: позичальник отримує значний кредит (не менше 50-100 тисяч доларів США) у банківській установі, після чого за умовами кредитування зобов'язаний укласти зі страховою компанією договір страхування життя позичальника. Зазвичай до страхових випадків за умовами договору страхування належать смерть позичальника та/або встановлення йому першої групи інвалідності протягом дії договору страхування. При цьому вигодонабувачем за договором страхування визначається банк у межах заборгованості за кредитним договором. Через деякий час після укладання договору страхування до страховика звертаєть-

ся позичальник із заявою та доданими документами, які свідчать про встановлення йому першої групи інвалідності внаслідок захворювання, нещасного випадку тощо. Зрозуміло, що за умовами договору страхування виплату за таким випадком отримує банк. Як правило, – всю суму кредиту. При цьому встановлення самої групи інвалідності в усіх випадках шахрайства відбувається з порушенням діючого законодавства: діагноз не відповідає критеріям встановлення групи інвалідності, що визначені нормативно-правовими актами. Проте довести факт злочинної змови або факти корупції посадових осіб чи факти підробки документів медичних закладів надзвичайно важко. Так само, як важко через відому «корпоративну етику» працівників медичної сфери провести експертизу на предмет правильності висновків медико-соціальної експертизи, що встановила групу інвалідності. І так само важко оскаржити ці висновки в суді, адже ще немає єдиної судової практики в подібних справах, і тому щоразу страховик змушений доводити свій інтерес у цій справі.

Шахрайство примушує всіх учасників ринку фінансових послуг ставитись з підозрою до кожного споживача таких послуг. Наприклад, страховики ретельно перевіряють кожний заявлений страховий випадок. Як наслідок, затягується час для визнання цього випадку страховим, а отже, й час отримання страхового відшкодування. Зростає напруга у відносинах між фінансовими установами та їх клієнтами. У засобах масової інформації формується здебільшого негативний імідж страхових компаній та банківських установ. Це спричиняє збільшення соціального напруження в країні на фоні кризи та нестабільності у фінансовій системі. У зв'язку з цим нагальною пробле-

мою, яка потребує свого негайного вирішення, є створення надійної системи протидії шахрайству у сфері фінансових послуг. Жодна кредитно-фінансова установа не зацікавлена в тому, щоб інвестовані нею кошти безслідно зникли в кишенях шахраїв. Так само страхові організації зацікавлені в недопущенні випадків необґрунтованих виплат страхового відшкодування.

На сьогодні слід констатувати незадовільний стан боротьби з шахрайством у сфері фінансових послуг. Це викликано рядом причин, не останніми з яких є причини ідеологічного та культурного характеру. В Україні ще не сформовано культуру власності, поваги до власника та до чужої власності. Особливо яскраво це виявляється у відносинах клієнтів з банками та страховими компаніями. Якщо у відносинах з першими спрацьовує принцип «брати кошти тимчасово і чужі, а віддавати назавжди і свої» (що часто підсвідомо спонукає боржників затягувати повернення кредиту та відсотків за ним), то у відносинах зі страховиками клієнти часто виходять з того, що страхова компанія є величезною організацією з незліченною кількістю грошей, які вона видурює у клієнтів, у зв'язку з чим завищення суми збитку з метою отримання страхового відшкодування не сприймається страховальниками як правопорушення. При цьому той факт, що «незліченна кількість» грошей формує фонд для виплати страхового відшкодування також іншим клієнтам шахраїв не хвилює. У зв'язку з цим можна аргументовано стверджувати, що дії шахраїв завдають збитків не лише фінансовій установі, але й передусім її клієнтам, які можуть або невчасно отримати належні їм кошти внаслідок дій шахраїв, або змушені сплачувати більші розмі-

ри комісійних винагород чи страхових премій, які банки чи страхові компанії встановлюють під випадки латентного шахрайства.

Серед інших причин, які сприяють поширенню шахрайства у сфері фінансових послуг, слід назвати відсутність належної організації боротьби з цим явищем. Органи прокуратури, МВС, СБУ часто залишають без належного реагування звернення учасників ринку фінансових послуг щодо випадків шахрайства. У більшості випадків організовується перевірка поданої заяви в порядку ст. 97 КПК України, після чого досить часто виноситься рішення про відмову в порушенні кримінальної справи за відсутністю в діях особи складу злочину [4]. Справді, пошук доказів за такими справами досить складний. Але цей пошук не є неможливим, адже криміналістика доводить, що не існує злочинів, які не залишають слідів. У більшості випадків заявники – фінансові установи перш ніж звернутись з відповідною заявою до правоохоронних органів, самі проводять відповідне розслідування. Хоча й тут існуючі законодавчі обмеження не дають змоги належним чином збирати та закріплювати докази. У зв'язку з цим доречно згадати вислів одного з суддів під час розгляду справи у Вищому господарському суді України, який зауважив, що страховики мають значний обсяг повноважень для проведення власного розслідування, «майже такий, як в органів ДАІ» (справа стосувалась страхового випадку «дорожньо-транспортна пригода»). Якщо під «обсягом повноважень» мались на увазі можливості, що їх надає страховику ст. 25 Закону України «Про страхування», то такі можливості досить обмежені [5]. Виходи з ситуації, звичайно, є. Наприклад, кожна фінан-

сова установа може залучати для допомоги в подібних справах адвокатів – в адвоката є можливості збирати докази в порядку ст. 6 Закону України «Про адвокатуру» [6]. Але таке залучення має несистематичний характер, при цьому воно здійснюється в приватному порядку – лише в інтересах однієї фінансової установи. У той же час в інтересах усього ринку необхідно узагальнювати практику розслідування випадків шахрайства у сфері фінансових послуг, надавати рекомендації з цих питань, зрештою – захищати інтереси не лише фінансових установ, але й самих клієнтів цих установ від протиправних посягань.

Не менш важливим аспектом протидії шахрайству є створення єдиної інформаційної бази випадків шахрайства у сфері фінансових послуг. Обмін інформацією про підозрілі випадки та спільні розслідування є досить ефективними засобами боротьби з посяганнями на кошти фінансових установ. Слід урахувати, що кожна фінансова установа зацікавлена в отриманні постійного прибутку, запорукою чого є напрацьована клієнтська база. Цілком природним є побоювання втратити клієнта через поширення інформації про нього, і саме цим пояснюється небажання багатьох фінансових установ брати участь у створенні спільних баз даних. Певний виняток становлять бюро кредитних історій, але цей факт лише підтверджує загальне правило.

У зв'язку з цим пропонуємо створення єдиної державної бази даних обліку випадків шахрайства у сфері фінансових послуг (далі – Інформаційна база). Статтею 27 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначено, що до завдань спеціально вповноваженого органу виконавчої влади у сфе-

рі регулювання ринків фінансових послуг (Уповноваженого органу) належить здійснення державного регулювання і нагляду за наданням фінансових послуг та додержанням законодавства в цій сфері [7]. Відповідно до Указу Президента України «Про положення про державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» від 04.04.2003 р. № 292/2003 [8] та згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» від 03.02.2010 р. № 157 [9] таким органом є Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (Держфінпослуг). Таким чином, на нашу думку, функцію ведення Інформаційної бази доцільно доручити саме Держфінпослуг. Це цілком відповідає завданням Держфінпослуг щодо нагляду за додержанням законодавства у сфері фінансових послуг.

Для забезпечення функціонування інформаційної бази необхідно внести зміни до структури Держфінпослуг. На базі існуючих підрозділів Держфінпослуг неможливо забезпечити підтримку інформаційної бази, оскільки кожний з департаментів Уповноваженого органу виконує чітко визначені завдання в межах своєї компетенції. Жоден з підрозділів Держфінпослуг не має своїм завданням боротьбу з шахрайством. У зв'язку з цим пропонуємо створити новий департамент у складі Уповноваженого органу – Департамент з протидії шахрайству у сфері фінансових послуг. До основних його завдань пропонуємо віднести:

- 1) збір та аналіз даних про випадки, що мають ознаки шахрайських дій у сфері фінансових послуг;
- 2) ведення бази даних зазначених випадків;

3) узагальнення законодавства та судової практики з протидії шахрайству у сфері фінансових послуг;

4) надання рекомендацій фінансовим установам з протидії шахрайству;

5) разом з учасниками ринку фінансових послуг перевірка підозрілих випадків;

6) координація дій правоохоронних органів України боротьби з шахрайством у сфері фінансових послуг;

7) підготовка навчально-методичної бази для правоохоронних органів боротьби з шахрайством у сфері фінансових послуг.

На основі вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. Боротьба з шахрайством на ринку фінансових послуг вимагає консолідації зусиль держави і учасників ринку. Лише на основі взаємної довіри та активного партнерства можна досягти позитивних результатів у цій сфері. Учасники ринку повинні передавати інформацію про всі підозрілі випадки, що мають

ознаки шахрайства. У свою чергу держава має гарантувати збереження таємниці цієї інформації та недопущення несанкціонованого доступу до неї.

2. Ефективна боротьба з шахрайством на ринку фінансових послуг неможлива без відповідних організаційних заходів. У зв'язку з цим необхідні зміни в організаційній структурі Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, а саме – створення в її складі Департаменту з протидії шахрайству в сфері фінансових послуг.

3. Особливу увагу слід приділити нормативно-правовому забезпеченню протидії шахрайству в сфері фінансових послуг: прийняттю нових законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів. Доцільним є розробка та прийняття Закону України «Про організаційно-правові основи протидії шахрайству в сфері фінансових послуг».

Реалізація цих заходів істотно вплине на зниження рівня злочинності на ринку фінансових послуг України.

Література

1. Жилкина М. С. Страхование мошенничества. – М. : Волтерс Клувер. – 2005. – С. 35.
2. Шахрайство на фінансовому ринку. Практичний посібник з протидії / За ред. В. Фещенка. – К., Українське агентство з фінансового розвитку, 2011. – 424 с.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. № 1001-05// Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
5. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №18. – Ст. 78.
6. Закон України «Про адвокатуру» від 19.12.1992 р. № 2887-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 9. – Ст. 62.
7. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг України» від 12.07.2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №1. – Ст.1.
8. Указ Президента України «Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» від 04.04.2003 р. № 292/2003 // Урядовий кур'єр від 16.04.2003 р.
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» від 03.02.2010 р. № 157 // Урядовий кур'єр від 10.03.2010 р.